

ÕIGEKEELSUSE KÜSIMUSI

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1957.1.08>

ÜHEST VÄIKESEST ÕIGEKEELSUSE KÜSIMUSEST

A. VAGA,

Eesti NSV Teaduste Akadeemia akadeemik

1953. aastal ilmunud „Väikese õigekeelsuse sõnaraamatu” lõpus (lk. 349—350) antakse tähtsamate õigekirjutusreeglite hulgas ka reeglid kreeka nimede kirjutamise kohta eesti keeles. Nende kohaselt nõutakse kreeka pärisnimede translitereerimisel eesti keelde kreeka tähe *üpsilon* asendamist tähega *ü*: *Küros, Lükurgos, Dionüsos, Kalüpso* jt. Varem kehtis reegel, et *üpsilon* asendatakse tähega *y*: *Kyros, Lykurgos, Kalypso* jt. Miks selline muudatus translitereerimise reeglites on tehtud, selle kohta olen kuulnud ühe põhjenduse: eesti *ü* vastab täpselt kreeka *üpsilonile* ja sellepärast tuleb *üpsilon* translitereerida *ü* kaudu. See põhjendus näib pealiskaudsel vaatlemisel olevat küllaldane. Kui aga seda küsimust põhjalikumalt analüüsida, siis kerkivad kahtlused uue reegli otstarbekuses.

Kõigepealt, eesti keeles on kasutusel ladina tähestik. Võrreldes klassikalise ladina tähestikuga esinevad siin mõned erinevused, mis on tingitud vajadusest märkida eesti keelele omaseid, kuid ladina keeles puuduvaid häälikuid. On aga ka erinevusi, mis sattusid eesti tähestikku saksa keele mõjul, nii nagu varemalt kogu eesti õigekiri oli ühekülge saksa mõju all. Meie kirjakeele, seega ka õigekirja ja meil kasutatava tähestiku arenemine on aga toimunud selle ühekülge mõju alt vabanemise suunas. Ühe tähtsa etapina selles arenemiskäigus tuleks märkida vana kirjaviisi kõrvaleheitmist, mille kohaselt konsonandid lühikese vokaali järel kirjutati kahekordselt, pikad vokaalid aga ühekordselt, näit.

Temma südda tunneb hädda,
Wallo waewab wägga sedda...

või

Kui mind kurri himmo hüab,
Patto sisse sata püab...

Teiseks tähtsaks sammuks, mis alles hiljuti täielikult maksvusele pääses, oli trükikirjas saksa (gooti) fraktuurkirja asendamine ladina (antiikva) kirjaga. Sellega seoses toimusid muudatused ka tähestikus. Kõrvaldati eesti keelsetes sõnades saksa keele mõjul kasutatud täht *w*, kõrvaldati nn. pika *s-i* kasutamine silbi alguses ja silbi sees. Praegu ei kahtle keegi selles, et see arenemissuund oli õige ja et tähestikus tehtud muudatused olid otstarbekohased. Täht *ü*, mille kasutamist kreeka pärisnimedes praegu diskuteerime, on ka meie tähestikku sattunud saksa keele kaudu nii nagu täht *w*, kuid erinevalt sellest ei ole ta eesti keeles kasutatavast tähestikust kõrvaldatud ega asendatud vastava ladina tähega *y*.

Kuid nagu teame, ei järgne sellest, et täht *y* on meile võõras. Kasutame seda tähte soome, rootsi, taani, leedu, poola, inglise, prantsuse, hispaania, tšehhi jt. keeltest pärinevates nimedes: *Jyväs kylä, Yrjö, Kyösti, Rydberg*,

Nyköping, Nylander, Nyborg, Jonynas, Alytus, Panevėžys, Gdynia, Przybyszewski, Wyspiański, Gray, Hardy, Lyell, Galsworthy, Lyon, Lyautay, Thierry, Vigny jt. Täht *y* vastab kreeka üpsilonile, miks siis teda mitte kasutada ka kreeka pärisnimedes? On ju kreeka pärisnimede translitereerimise põhiregel sõna-sõnalt järgmine (VOS, lk. 349): „Kreeka pärisnimede translitereerimisel eesti keelde asendatakse kreeka tähed vastavate ladina tähtedega.”

Sellele küsimusele on vastatud järgmiselt. Tähte *y* kasutame neis pärisnimedes, mis pärinevad keeltest, kus on kasutusel ladina tähestik; seda tähte pole tarvis kasutada siis, kui on tegemist nimega, mis pärineb hoopis erinevat tähestikku kasutavast keelest, nagu seda on araabia, gruusia, armeenia, kirillitsat kasutavate slaavi rahvaste keeled ja hieroglüüfikirja kasutavad keeled, nagu hiina ja jaapani keel; selliste keelte rühma kuulub ka kreeka keel.

Seda väidet pole aga võimalik õigeks tunnistada, sest kreeka tähestikku ei saa asetada ühte rühma ei araabia ega gruusia ega teiste erinevate tähestikkudega, ja kogunisti mitte hieroglüüfikirjadega. On ju kreeka tähestik kõige otsemas seoses ladina tähestikuga, sest viimane on esimesest tekkinud. Paljud kreeka tähed võeti ladina tähestikku üle muutmata kujul ja sama foneetilise tähendusega. Muutmata kuju säilis kõige rohkem suurtel tähtedel, rohkem muudeti seda väikestel tähtedel. Selliste tähtede hulka kuulub ka *üpsilon*, mis suurelt nii ladina kui kreeka tähestikus omab sama kuju — *Y*. Muudatus, mis ladina tähestikus tehti väikese *üpsiloniga*, seisneb selles, et tema kuju lähendati suure *üpsilon* kujule. Kuidas on võimalik neil asjaoludel kreeka tähestik lugeda ühte rühma araabia, hiina, jaapani jt. tähestikkudega?

Tähte *y* nimetatakse meil tema prantsuskeelse nimega *igrek*. See nimi tuli meile Venemaa kaudu ja püsib meil tsaariaegse keskkooli pärandina. Tegelikult on meil seda nime kasutada niisama vähe põhjust nagu tähe *h* jaoks nime *haš*, *g* jaoks *žee* ja *j* jaoks *žii*. Õigem oleks tähte *y* kui ladina tähestiku tähte nimetada nii, nagu teda nimetatakse ladina tähestikus. Seal aga nimetatakse teda *üpsiloniks*, see tähendab, tema kreekakeelse nimega. Kuid kas nimetame teda *üpsiloniks* või *igrekiks*, mõlemal juhul väljendame nimega selle tähe kreeka päritolu, sest prantsuskeelne nimi *igrek* tähendab — kreeka *i*.

Niisiis olemegi imelikus seisukorras: nimetame tähte kreeka täheks, kasutame teda inglise, prantsuse, soome ja paljude teiste keelte pärisnimedes, aga kreeka nimedes, kust see täht pärineb, ei kasuta. Tema asemel pakume saksa keelest võetud tähte, mida sakslased ise kreeka pärisnimedes ei kasuta. Sellist seisukorda ei tahaks tunnistada normaalseks. Kas ei tuleks sellest teha järeldus, et kreeka pärisnimede translitereerimise reegli muutmiseга on juhtunud väike eksitus ja oleks vajalik taastada senine reegel, mille kohaselt kreeka *üpsilon* translitereeritakse ladina *üpsiloniga*?

Olen kuulnud ka väidet, et see küsimus on väike ja tühine, et on täitsa ükskõik, kas kirjutame *Kyros* või *Küros*, et küsimus ei oma sellist printsiipiaalset tähtsust, mis sunniks teda põhjalikumalt arutama, ja et ei ole mõtet reeglit korduvalt ühes ja teises suunas ümber teha. Sellest järeldatakse, et on võimalik tunnistada lõplikuks *üpsilon* translitereerimise reegel ü-ga, ning küsimus oleks sellega lahendatud.

Selle väite kohta peame ütleva, et nähtavasti ei ole siiski ükskõik, kas kirjutada nii või teisiti, sest kui see tõesti oleks ükskõik, milleks siis oli tarvis reegli muutmise ette võtta? On küll tõsi, et see küsimus on väike. Siit aga järgneb, et kui tema lahendamiseга on juhtunud eksitus, siis seda väikest eksitust on kerge parandada.

Ja siin küsimegi, kuidas juhtus, et tehti otsus, mida on raske tunnista õigeks. Kas see ei juhtunud selle tõttu, et küsimus lahendati lähtudes puhtformaalsest alusest? Aluseks polnud ju muud midagi kui see, et eesti ü hääldatakse nii nagu kreeka *üpsilon*. Ei arvestatud kreeka ja ladina tähestiku suhteid, unustati meie kirjaviisi arenemise suund ja nähtavasti asuti seisukohal, et meie kirjaviis on juba lõplikult kindel ega vaja enam mingeid parandusi. Kui selline seisukoht peaks leidma laiemat rakendamist keeleteadlaste küsimuste lahendamisel, siis on võimalikud muudki eksisammud. Nii näeme, et küsimusel ei puudu printsiipaalne tähtsus ja et see tähtsus võib-olla on suurem ja ulatuslikum, kui alguses näib.

Lõpuks tuleks veel märkida, et kreeka pärisnimede transliteerimise reeglis vajab oma õiguste taastamist mitte üksnes täht *y*, vaid ka täht *x*, mis nõndasamuti on langenud eksituse ohvriks.

HEAD JA HALBA ÕIGEKEELSUSES

E. ELISTO

Sõnarõhust ja -rütmist

Siinkohal võtame kõne alla ainult ühe sõnatüübi, nimelt kolmesilbilised vōõr- ja laensõnad (millede rõhk on algupäraselt kolmandal silbil) ühenduses viimase silbi pika vokaali lühenemisega.

Kõigepealt juhul, kui pearõhk on püsinud eesti keeles viimasel silbil, ei tule vokaali lühenemine kõne alla, näit. sõnades *aniliin*, *aspiriin*, *arhivaal*, *arhivaar*, *baleriin*, *giljotiin*, *glütseriin*, *gobelään*, *kapiteel*, *karantiin*, *nikotiin*, *mandoliin*, *mandariin*, *tamburiin*, *tsirkulaar*, *vitamiin* jt.

Sõnade kodunemisel siirdub meil aga pearõhk kergesti esimesele silbile ja siis kerkib esile viimase silbi probleem. Väga paljude siia kuuluvate sõnade puhul on lõppsilbi vokaal kas hiljuti või juba aastakümneid tagasi lühenenud või jälle õigekeelsus-sõnaraamatu abil lühendatud. Olgu näiteks toodud *variser*, *misjonär*, *tarakan*, *šarlatan*, *monopol*, *kapital*, *portselan*, *martsipan*, *formular*, *prokurör*, *musketär*, *karavan*, *kormoran* jt. Toodud sõnad esinevad kolmanda silbi lühikese vokaaliga juba VÕS-i (Väikese õigekeelsus-sõnaraamatu) I trükis 1933 ja EÕS-i (Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu) köidetes (I — 1925, II — 1930, III — 1937), välja arvatud *martsipan*, mis EÕS-i I köites esineb veel kujul *martsipaani* ja VÕS-i I—VI trükis (1933—1937) kahesugusel kujul: *martsipaani* ja *martsipan* (alates VII trükist 1940 juba ainult *martsipan*). Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatus 1918 on neist aga lühikese vokaaliga antud vaid *tarakan*. — Nii palju ajaloost.

Ei või öelda, et see lühendamine alati keelele kasuks oleks tulnud (olguigi et pearõhk on siirdunud esimesele silbile). Võrdleme näiteks lauseid: Soovite *martsipani*? Täna, *martsipani* juba ostsin, ja: Soovite *martsipaani*? *Martsipaani* juba ostsin. Esimesel juhul puudub nii kirjapildis kui häälduses vahetegemine omastava ja osastava käände (täis- ja osaobjekti) vahel. Pandagu tähele veel: See võitlusvahend kuulub nende *arsenali* või: ... *arsenaali*. Küsimus anti arutamiseks *tribunali* või: ... *tribunaali*. Pika vokaaliga antud rööpvormid väljendavad siin selgesti sisseütlevat käänat. Või veel: Nurga peale ehitati *restorani*, Ohtul astusid nad *restorani*; teiselt poolt: Seal ehitati *restoraani*, Nad astusid *restoraani*. Näeme,